

Kőzettani alapfogalmak (segédanyag)

Abisszikus: A földkéreg nagy mélységeiben keletkezett magmás olvadékok, ásványparagenezisek, telepek, mélységi kőzetek jelzője.

Abukuma-típusú metamorfózis: A ~-kor elsősorban a hőmérséklet növekedése vezérli az átalakulást.

Agglomerátum: Durvaszemcsés vulkáni szórástermékekből (piroklasztikus anyag) álló, kaotikus felhalmozódások.

Agyagpala (slate): Jól fejlett palásságot mutató ultrafinom vagy nagyon finomszemcseméretű kőzet. A palásság nem párhuzamos az üledékes rétegzettséggel. A kőzetet alkotó szemcsék szabad szemmel nem különíthetők el.

Akcesszórikus ásványok: Igen elterjedt, de a kőzetekben csak kis mennyiségben (általában 1% alatt) előforduló ásványok (pl. cirkon, apatit).

Allochton: A képződés helyéről elszállítódott, eredeti kapcsolataitól eltávolodott anyag jelzője.

Amfibolit: Bázisos összetételű metamorf kőzet, melynek lényeges elegyrésze a plagioklász és a hornblende. Az utóbbiak általában irányított szövetet mutatnak.

Anatexis: A kőzet olvadása. A terminusz kialakult olvadék mennyiségétől függetlenül használható. Az olvadék pontosabb jellemzése előtagokkal történhet, pl. parciális (részleges), differenciált, szelektív, kezdeti.

Aplit: Világos színű, finomszemcsés telérkőzet.

Autochton: A helyszínen keletkezett anyag jelzője.

Ásványparagenezis: Olyan ásványtársulás, amely egy geológiai folyamat során, meghatározott fizikai és kémiai feltételek mellett, azonos időben jön létre, s amelyet meghatározott elem- és izotópösszetétellel rendelkező ásványok jellemeznek.

Batolit: Közepes- és durvaszemcsés, túlnyomórészt savanyú mélységi magmás kőzetekből álló, nagy kiterjedésű, abisszikus mélységben megmerevedett kőzettömeg.

Barrow-típusú metamorfózis: Pelites rendszerek progresszív metamorfózisa, mely közepes geotermikus grádiens területen jellemző, és amelyet a klorit, a biotit, a gránát, a staurolit, a kianit és a szillimanit indexásványai jeleznek.

Csillámpala: Olyan palás elválást mutató metamorf kőzet, melyben a csillámok mennyisége meghaladja az 50 %-ot, emellett általában jelentős mennyiségű kvarcot is tartalmaz.

Devitrifikáció: A vulkáni üveg lassú átkristályosodása.

Effuzió: A láva földfelszínre ömlése

Eklogit: Bázisos kémiai összetételű, plagioklász mentes metamorf kőzet. Túlnyomórészt Mg-dús gránátból (pirop) és Na-dús piroxénből (omfacit) áll. Képződése $P > 10$ kbar és $T > 500$ °C körülmények mellett történik.

Erupció: Vulkanári kitörés; a vulkáni anyag (láva, piroklasztit, vulkáni gázok) Föld felszínre jutásakor lejátszódó folyamatainak összessége.

Eutektikum: Két vagy több komponens olyan összetételű elegye, melynek a legalacsonyabb az olvadáspontja (pl. diopszid-anortit rendszer).

Fenokristály: Nagyméretű, korán kivált kristályok a porfíros kőzetekben.

Fillit: A filloszilikátok párhuzamos elrendeződése miatt jól fejlett palásságot mutató, finom-, ill. közepes szemcseméretű metamorf kőzet, amit a palássági síkok élénken csillogó, selymes fénye jellemez. A fillit rendszerint kis fokú körülmények között képződik. A kőzetet alkotó szemcsék egyes esetekben szabad szemmel is elkülöníthetők.

Foliáció: Bármilyen ismétlődően előforduló vagy átható sík szerkezeti jelleg a kőzettestben. Pl.:

cm-es vagy kisebb méretű rétegesség,

anizometrikus ásványszemcsék (pl. csillámok) különböző síkokba való rendeződése.

Egy kőzetben egyidejűleg több irányú foliáció is előfordulhat. A foliáció görbültté válhat, elcsavarodhat. Jele: S.

Gneisz: Gneiszes szerkezetet mutató metamorf kőzet. Általában a gneiszes szerkezetet mutató, földpátot, kvarcot és csillámokat tartalmazó kőzetek esetében használatos. Az ásványos összetétel valójában nem kritérium a terminusz alkalmazásakor.

Gneiszes szerkezet: A metamorf kőzetekben a foliáció egy típusa, amit az újonnan képződött ásványok alakítanak ki. Az anizometrikus ásványszemcsék meghatározott orientációkban történő elrendeződése olyan síkokat eredményez, amelyek mentén a kőzet rendszerint 1cm vagy annál vastagabb részekre hasad.

Granulit: Nagy fokú metamorf kőzet, mely rendkívül "száraz" körülmények között képződik. Ennek folytán igen ritkák az $(OH)^-$ tartalmú Fe-Mg-szilikátok. Szövege kis mértékben irányított, inkább irányítatlan. A granulit lehet mafikus vagy felzikus.

Hidrosztatikus nyomás (P): A tér minden irányában egyenlő intenzitással ható nyomás. A kőzetoszlop súlyából eredő litosztatikus nyomást és a fluidnyomást $P_{H_2O+CO_2}$ foglalja magába.

Hipabisszikus: A földkéreg nem nagy mélységű (2-5 km) részében képződött ásványtársulások, telepek, kőzetek jelzője.

Ignimbrit: Az izzó felhőből lerakódott sajátos szerkezetű kőzetfajta, amely lapilli és vulkáni por méretű összehegedt fragmentumokból áll (az izzó felhő magas hőmérsékletű gázban diszpergált olvadék és szilárd alkotók rendszere).

Inkongruens olvadás: A hőmérséklet emelkedés hatására a szilárd fázisnak két (vagy több) fokozatú átmenete a folyékonyba.

Intrúzió: A magma benyomulása a földkéreg magasabb részeiben elhelyezkedő kőzetekbe.

Irányított nyomás (stressz): A tér csupán két irányából ható nyomás, ami a kőzetekben kompressziós, extenziós illetve nyírásos szerkezetalakulást okozhat.

Kataklázit: Tektonikus metamorfit. Nyírási zónák felszínhez közelebb eső részén az irányított nyomás hatására bekövetkező, szemcseméret csökkenésen átesett kőzet. A milonittól - makroszkóposan - a foliáció hiánya révén különíthető el. Az egykori protolit darabjai rendszerint szögletesek.

Kvarcit: Metamorf kőzet, melynek kvarc tartalma több, mint 80%.

Lahar: A vulkáni törmelékárak egyik típusa, amely lejtős térszínen a gravitáció hatására mozog a térszínmélyedés irányába és a fluidizáló közege a víz.

Lakkolit: Olyan magmatikus eredetű szubvulkáni kőzettömeg, amelynek alsó felülete lapos, felül boltozatos. Lefelé szűkebb csatornaszerű részben folytatódik, amelyen a magma közlekedett.

Leukokrata: Azoknak a magmás kőzeteknek a jelzője, amelyeknél a világos elegyrészek játszanak döntő szerepet.

Lineáció: Bármilyen ismétlődően előforduló vagy átható lineáris szerkezeti jelleg a kőzettestben. A lineáció egyidejűleg több irányban is megjelenhet a kőzetben. A lineáció hajolhat vagy elcsavarodhat. Jele: L.

Litoklázis: A kőzetek repedéseire és hasadékaira használt kifejezés.

Márvány: Metamorf kőzet, túlnyomórészt kalcitból és/vagy dolomitból áll. A márvány szemcsemérete rendszerint a mészkövek átlagos szemcseméreténél lényegesen durvább; ősmaradványok elvéve, erősen átkristályosodott állapotban fordulhatnak benne elő. Az ásványszemcsék a márványban (is) a minimális felületi szabadenergia elérésére törekszenek, ami a kőzetben ekvigranuláris, egyensúlyi (120°) szövetként jelenik meg.

Meta..: Olyan metamorf kőzet előtagja, amelyben felismerhetők az eredeti magmás- vagy üledékes kőzet szöveti bélyegei és/vagy ásványai (pl. metagabbro, metahomokkő, metaszediment, metavulkanit, metamagmatit).

Metabázit: Gyűjtőfogalom, melyet azokra a metamorfizálódott mafikus kőzetekre használnak, melyek az újrakristályosodás következtében mind szöveti sajátágaiban, mind ásványos összetételében teljesen különböznek a kiindulási kőzetektől.

Metaszomatózis: Allokémikus metamorf folyamat, mely során anyag hozzáadás és/vagy eltávozás történik. Az olyan illók vándorlását, mint a H₂O ill. CO₂ nem sorolják a metaszomatózishoz, mivel ezek mozgása csaknem minden metamorf folyamatban megfigyelhető, általános jelenség.

Migmatit: Erősen heterogén, közepes ill. nagyfokú metamorf körülmények között képződött kőzet. Sötét (paleoszom) és világos (leukoszom) részekből áll. A sötét (Fe-Mg ásványokban relatív feldúsult) rész képviseli az eredeti kőzetet, míg a világos rész az eredeti kőzeten belül - parciális - olvadás révén képződött.

Milonit: Tektonikus metamorfit. Nyírási zónák mélyebb részén az irányított nyomás és a felszíni állapotokhoz képest magas P és T hatására bekövetkező - rendszerint szemcseméret csökkenést okozó - rekrisztallizáció során keletkező kőzet. A kataklázittól - makroszkóposan - a jól kifejlődött foliáció révén különíthető el.

Monomikt: Olyan törmelékes kőzet, mely térfogatának >90%-a egyfajta ásványból áll.

Orto..., para..: Előtag, melyet a metamorf kőzet neve elé helyezünk attól függően, hogy a kiindulási kőzet magmás (orto-) vagy üledékes (para-) volt-e.

Paláság: A metamorfózis következtében az inekvigranuláris ásványszemcsék, ásvány-aggregátumok vagy kőzettek meghatározott orientációja, melynek következtében a kőzet a felszín mentén cm-es vagy kisebb vastagságú részekre hasítható.

Polimikt: Olyan üledékes kőzet, amely igen sok fajta ásványból áll.

Progresszív metamorfózis: A hőmérséklet emelkedésével járó metamorf folyamat.

Protolit: A metamorf folyamatok kiindulási kőzete. Lehet üledékes, magmás vagy metamorf.

Rekrisztallizáció (átkristályosodás): Az a folyamat, amely során egy meglévő ásványt ugyanazon ásvány más szemcséi helyettesítenek. Legjellemzőbb példák a kvarc, kalcit és az olivin, melyeknél a rekrisztallizációt a szemcséken belüli rácshibák és deformációk csökkentésére irányuló folyamatok, valamint a felületi energia minimalizálása érdekében a szemcsehatár csökkenése idézi elő.

Retrográd metamorfózis: A hőmérséklet csökkenésével, és rendszerint vízfelvétellel járó metamorf folyamat.

Ryoke-típusú metamorfózis: Alábukó kőzetsorozatok (alacsony geotermikus grádiensű) kialakuló metamorf kőzetsorozat, melyet elsősorban kékpálák és eklogitok jeleznek.

Szaruszirt: A kontakt metamorfózis során erőteljesen átkristályosodott, foliációt nem mutató,

rendszerint kagylós törésű kőzet.

Szkarn: Karbonátos mellékkőzetbe történő magmabenyomulás során képződő metasomatikus szilikát kőzet, amelyben az egyes kationokkal jellemezhető ásványok többé-kevésbé elkülönülő zónákat hoznak létre (pl. Ca-szkarn, Mg-szkarn). Gyakori szkarn ásványok pl. grosszulár, epidot, diopszid.

Telér: Olyan repedés vagy kőzetrés, illetve ezek rendszere, amelyeket ásványi anyag tölt ki.

Vető breccsa: Közép-, ill. durvaszemcsés kataklázit.

Xenolit: Magmás kőzetekben lévő, idősebb kőzetekből származó ásvány vagy kőzetzárvány.